

60 χρόνια από τα Ιουλιανά του 1965

1. Εισαγωγή – Η επικαιρότητα των Ιουλιανών

Η επέτειος των εξήντα ετών από τα Ιουλιανά του 1965 αποτελεί αφορμή για μια ουσιαστική και αναστοχαστική επανεξέταση ενός ιστορικού γεγονότος που, αν και για δεκαετίες παρέμεινε στο περιθώριο της επίσημης ιστοριογραφίας, σήμερα αποκτά νέα σημασία μέσα από τα ερωτήματα της εποχής μας.

Τα Ιουλιανά δεν ήταν μια θεσμική ή προσωποπαγής πολιτική κρίση – όπως συχνά παρουσιάζεται στο δημόσιο λόγο. Δεν ήταν μόνο η σύγκρουση του Γεωργίου Παπανδρέου με το Παλάτι, ούτε απλώς η αποστασία και η ακύρωση της λαϊκής βούλησης των εκλογών του 1964. Υπήρξαν μια **πολύπλευρη κρίση νομιμοποίησης του μετεμφυλιακού κράτους των εθνικοφρόνων**. Μια έκρηξη που ανέδειξε την αδυναμία των υφιστάμενων θεσμών να εκφράσουν, να ενσωματώσουν ή και να συγκρατήσουν την **ογκούμενη κοινωνική δυσарέσκεια**.

Η κινηματική δυναμική του Ιουλίου και του Αυγούστου του 1965 – με αποκορύφωμα τη δολοφονία του φοιτητή Σωτήρη Πέτρουλα – υπήρξε **κορυφαία έκφραση μιας ιστορικής ασυμμετρίας**: ανάμεσα στην αυξανόμενη πολιτική ενεργοποίηση των από κάτω και τη θεσμική ακαμψία ενός κράτους χτισμένου στη βάση του εμφυλιοπολεμικού αντικομμουνισμού και της εθνικοφροσύνης.

Το νόημα των Ιουλιανών δεν μπορεί να απομονωθεί από τη **μακρά διάρκεια** της μετεμφυλιακής περιόδου. Αντιθέτως, αναδεικνύεται ως **τομή** μέσα σε μια ιστορική διαδικασία στην οποία η κοινωνική πόλωση, η αποκλεισμένη πολιτική αντιπροσώπευση και η επισημική ηγεμονία των αστικών θεσμών συγκλίνουν προς μια **κρίση δομικού χαρακτήρα**.

Σήμερα, εξήντα χρόνια μετά, σε μια εποχή όπου η κρίση εκπροσώπησης επανέρχεται με νέους όρους – είτε ως απαξίωση της πολιτικής, είτε ως ενίσχυση αυταρχικών και αντιδραστικών λύσεων – η εμπειρία των Ιουλιανών μπορεί να λειτουργήσει ως **εργαλείο ιστορικής αυτογνωσίας**. Όχι μόνο για να κατανοήσουμε τι συνέβη τότε, αλλά για να αναμετρηθούμε με τις **δομικές αδυναμίες των αστικών πολιτικών μορφών στην Ελλάδα** και με τις προϋποθέσεις της λαϊκής συμμετοχής και διεκδίκησης ως κινητήριων δυνάμεων κοινωνικής αλλαγής.

Η μελέτη των Ιουλιανών, επομένως, δεν αφορά μόνο το παρελθόν. Μπορεί – και πρέπει – να λειτουργήσει ως αφετηρία για τη διεκδίκηση μιας άλλης, **λαϊκής και κινηματικής ανάγνωσης της Ιστορίας**, όπου οι μάρτυρες και οι ήρωες δεν είναι απλώς πρόσωπα προς τιμή, αλλά **πολιτικά υποκείμενα με διαχρονικό παράδειγμα**.

1. Το μεταπολεμικό κράτος των «εθνικοφρόνων»: Ένα καθεστώς περιορισμένης δημοκρατίας

Για να κατανοηθεί ουσιαστικά η κρίση των Ιουλιανών, είναι αναγκαίο να στραφεί κανείς στη **γενεαλογία του ελληνικού πολιτειακού καθεστώτος** μετά τον Εμφύλιο. Η κρίση του 1965 δεν ήταν μια απρόβλεπτη εκτροπή μέσα σε ένα σταθερό και δημοκρατικό πλαίσιο· αντιθέτως, αποτέλεσε **την κορύφωση μιας συστημικής κρίσης** σε ένα καθεστώς που είχε οικοδομηθεί εξ αρχής με όρους **εξαίρεσης**.

Μετά τη στρατιωτική ήττα του ΕΑΜικού κινήματος, η μετεμφυλιακή Ελλάδα διαμορφώθηκε ως ένα κράτος με **θεσμούς επιλεκτικής αντιπροσώπευσης**. Η Δημοκρατία υφίστατο μόνο ως τύπος – στην πράξη, το πολιτικό και διοικητικό προσωπικό του κράτους, ο στρατός, η αστυνομία, οι δικαστικές αρχές, ακόμα και οι εκπαιδευτικοί θεσμοί, στελεχώνονταν αποκλειστικά από το «εθνικόφρον» στρατόπεδο. Οι ηττημένοι του Εμφυλίου – δηλαδή η μεγάλη πλειοψηφία του λαϊκού κόσμου – τέθηκαν **εκτός νομιμότητας**, εκτός θεσμών, εκτός δυνατότητας συμμετοχής και συχνά εκτός και πλευρών της οικονομικής ζωής.

Αυτό που συγκροτήθηκε δεν ήταν ένα καθεστώς ανοιχτής δικτατορίας, αλλά κάτι **πιο σύνθετο και πιο διαρκές**: ένα **κράτος εκτάκτου ανάγκης με δημοκρατική/κοινοβουλευτική κάλυψη**. Η μετεμφυλιακή πολιτική σκηνή στηριζόταν σε έναν «**κλειδωμένο**» **συσχετισμό πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων**, όπου η πολιτική μεταβολή μπορούσε να συμβεί μόνο εντός αυστηρά ελεγχόμενων ορίων. Η ύπαρξη πολιτικών κομμάτων της Αριστεράς (όπως η ΕΔΑ) επιτρεπόταν μόνο εφόσον αυτά λειτουργούσαν ως **διαχειρίσιμη μειοψηφία**, χωρίς πρόσβαση στον κρατικό μηχανισμό και χωρίς πραγματική δυνατότητα άσκησης εξουσίας.

Ακόμα και η Κεντρώα παράταξη – που σταδιακά κατόρθωσε να αναδειχθεί σε κυβερνητικό φορέα με την Ένωση Κέντρου – λειτουργούσε εντός ορίων ασφυκτικά καθορισμένων από το Παλάτι, το Στρατό και το βαθύ κράτος. Η νίκη της Ε.Κ. στις εκλογές του 1964, με ποσοστά που άγγιζαν το 53%, δεν σηματοδότησε μόνο την ηγεμονία του «μεσαίου χώρου», αλλά και τη **συσσωρευμένη προσδοκία για δημοκρατικό εκσυγχρονισμό**, ιδιαίτερα των δυναμικών μικροαστικών στρωμάτων. Αυτή η προσδοκία όμως προσέκρουσε αμέσως **στην αντίσταση των θεσμών του παλαιού καθεστώτος**, οι οποίοι, αρνούμενοι κάθε μεταρρυθμιστική ρήξη, απάντησαν με θεσμικό σαμποτάζ, παρακρατική δράση και τελικά με την επιβολή της αποστασίας. Η διαδικασία αυτή είχε πυροδοτηθεί ήδη από τις εκλογές του 1958, όπου η ΕΔΑ αναδείχθηκε σε αξιωματική αντιπολίτευση με 25%. Στις εκλογές του 1961, για να μην επαναληφθεί αυτή η «ανορθογραφία» ενεργοποιήθηκε από τον κρατικό μηχανισμό το «Σχέδιο Περικλής», όπου η εκτεταμένη βία και νοθεία διαμόρφωσαν το αποτέλεσμα, με αποτέλεσμα τόσο η ΕΚ όσο και η ΕΔΑ να μην αναγνωρίσουν τη νομιμότητα των εκλογών και να κηρύξουν τον «Ανένδοτο Αγώνα». Στις εκλογές του 1963 αν και βγήκε πρώτη η ΕΚ, το ποσοστό της δεν επαρκούσε για αυτοδύναμη κυβέρνηση, χωρίς την ΕΔΑ, με αποτέλεσμα να μην αναλάβει την εξουσία μέχρι την διεξαγωγή νέων εκλογών το 1964, όπου κατέκτησε 53% (από 42%) και η ΕΔΑ έπεσε στο 11,5% από 16%.

Στο βάθος της κρίσης των Ιουλιανών βρισκόταν ένα **θεσμικό κενό εκπροσώπησης**. Η κρατική εξουσία **δεν μπορούσε να απορροφήσει** τις κοινωνικές εντάσεις και τη δημοκρατική δυναμική που ανέδειξε η ελληνική κοινωνία στις αρχές της δεκαετίας του '60. Ως μορφή κράτους, αδυνατούσε να προχωρήσει σε μεταρρυθμίσεις, και μπορούσε να καταφύγει μόνο στην καταστολή και τη συνταγματική εκτροπή. Το αποτέλεσμα ήταν η **έκρηξη της λαϊκής δυσαρέσκειας**, η οποία για δεκαετίες συσσωρευόταν, περιθωριοποιούνταν και απαξιωνόταν.

Τα Ιουλιανά, συνεπώς, δεν ήταν απλώς η αποτυχία ενός πολιτικού σχεδίου· ήταν η **κατάρρευση ενός συστήματος εξουσίας** που δεν μπορούσε πλέον να πείσει, να αντιπροσωπεύσει ή να ηγεμονεύσει. Και αυτή η κατάρρευση **δεν ξεκίνησε στους διαδρόμους του Παλατιού**, αλλά στους δρόμους, στις πλατείες, στα αμφιθέατρα, στους τόπους δουλειάς – εκεί όπου ο αποκλεισμένος λαός διεκδίκησε με τη δική του παρουσία την πολιτική επιστροφή του.

2. Η κρίση «των από πάνω» – Αποσταθεροποίηση και απονομιμοποίηση του πολιτικού συστήματος

2.1 Η σύγκρουση ανάμεσα στο Παλάτι και τον Παπανδρέου

Η πολιτική κρίση του 1965 δεν ήταν αποτέλεσμα κάποιου εξωτερικού ή απροσδόκητου γεγονότος. Αντίθετα, υπήρξε **το αναπόφευκτο επιστέγασμα μιας βαθιάς και μακρόχρονης έντασης** ανάμεσα σε δύο αντικρουόμενα κέντρα εξουσίας: από τη μια, το εκλογικά νομιμοποιημένο κοινοβουλευτικό σώμα και την κυβέρνηση της Ένωσης Κέντρου· από την άλλη, τον υπερθεσμικό ρόλο του Παλατιού και του στρατιωτικο-παρακρατικού μηχανισμού που εξακολουθούσαν να ορίζουν τους όρους του πολιτικού παιχνιδιού, ως πυλώνες του μετεμφυλιακού κράτους

Μετά τη σαρωτική νίκη της Ε.Κ. στις εκλογές του 1964, η κυβέρνηση Γεωργίου Παπανδρέου προσπάθησε να εφαρμόσει ένα ήπιο μεταρρυθμιστικό πρόγραμμα – μεταξύ άλλων με την εξυγίανση της δημόσιας διοίκησης, την απόδοση πολιτικών δικαιωμάτων, τον έλεγχο του στρατεύματος. Ειδικά το τελευταίο – η πρόθεση να ελέγξει το ΓΕΣ και να αντικαταστήσει τη στρατιωτική ηγεσία – θεωρήθηκε **αιτία πολέμου** από τον βασιλιά Κωνσταντίνο, τον Στρατό, αλλά και τις ΗΠΑ.

Η **άρνηση του Κωνσταντίνου να αποδεχτεί το δικαίωμα του εκλεγμένου πρωθυπουργού να ελέγχει το στράτευμα** αποτελεί την πυροδότηση της κρίσης. Ο Παπανδρέου αναγκάζεται σε παραίτηση (15 Ιουλίου 1965), και το Παλάτι επιχειρεί να ανασχηματίσει την κοινοβουλευτική πλειοψηφία με αλληπάλληλους διορισμούς κυβερνήσεων μειοψηφίας – πρακτική που βαφτίστηκε "**αποστασία**".

2.2 Η αποστασία και η κρίση νομιμοποίησης

Η κρίση αυτή ήταν **πρωτοφανής σε έκταση και περιεχόμενο**:

- Το κοινοβούλιο μετατράπηκε σε πεδίο συναλλαγών και εξαγορών, με βουλευτές της δεξιάς τάσης της Ε.Κ. να «αποστατούν» (**με ηγέτη τον Κωνσταντίνο Μητσοτάκη**), υπό καθεστώς πιέσεων, απειλών και υποσχέσεων.
- Η συνταγματική τάξη **κλονίστηκε** καθώς παραβιάστηκε η αρχή της δεδηλωμένης και της λαϊκής κυριαρχίας.
- Οι διορισμένες κυβερνήσεις (αρχικά του Γ. Αθανασιάδη-Νόβα και εν συνεχεία του Η. Τσιριμώκου και του Σ. Στεφανόπουλου) **δεν διέθεταν την εμπιστοσύνη ούτε της Βουλής, ούτε της κοινωνίας.**

Η πολιτειακή κρίση μετατράπηκε σταδιακά σε **κρίση συνολικής νομιμοποίησης του καθεστώτος**. Το Παλάτι αποκαλύφθηκε ως φορέας παρασκηνιακής εξουσίας· το κοινοβούλιο ως χώρος συναλλαγής· οι κυβερνήσεις ως ανδρείκελα· και τα κόμματα, σε μεγάλο βαθμό, ως αδύναμα να εκφράσουν και να υπερασπιστούν τις λαϊκές απαιτήσεις.

2.3 Το βαθύ κράτος και τα όρια του κοινοβουλευτισμού

Η απονομιμοποίηση αυτή είχε διπλή σημασία: Πρώτον, ανέδειξε το **κρίσιμο όριο του μεταπολεμικού καθεστώτος**· τη στιγμή δηλαδή που ο λαός απαίτησε όχι απλώς ψήφο αλλά πραγματική εξουσία, το σύστημα δεν μπόρεσε να τον «χωρέσει».

Δεύτερον, κατέστησε σαφές ότι η πολιτική εξουσία στην Ελλάδα **δεν κατοικούσε μόνο στα κόμματα ή στο κοινοβούλιο**, αλλά σε μια **βαθιά κρατική μηχανή**, άρρηκτα δεμένη με το Παλάτι, τον στρατό και τις ξένες πρεσβείες.

Η έκρηξη που θα ακολουθήσει – στους δρόμους, στις πλατείες, στους τόπους δουλειάς και σπουδών – ήταν αναπόφευκτη. Ο κόσμος **δεν έβλεπε πια στον κοινοβουλευτισμό τη λύση**, αλλά τον μηχανισμό συγκάλυψης της αδικίας. Και από εκεί, η λαϊκή διαμαρτυρία απέκτησε δυναμική **πολιτικής ρήξης και ηθικής αγανάκτησης**.

Ωστόσο, η έκταση αυτής της απονομιμοποίησης δεν μπορεί να γίνει πλήρως κατανοητή χωρίς να δούμε και τα στρατηγικά όρια του ίδιου του Κέντρου, της δύναμης που υποτίθεται ότι θα οδηγούσε τον εκδημοκρατισμό.

2.4 Το Κέντρο και τα όρια του αστικού εκσυγχρονισμού

Η στάση του Κέντρου κατά την κρίση των Ιουλιανών έχει συχνά παρουσιαστεί ως μάταιη προσπάθεια υπεράσπισης της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας απέναντι σε ένα αυταρχικό Παλάτι. Αυτή η εικόνα, όμως, αγνοεί τα βαθύτερα χαρακτηριστικά της Ένωσης Κέντρου ως πολιτικής δύναμης.

Το Κέντρο, και ειδικά ο Γεώργιος Παπανδρέου, **επιδίωκε έναν περιορισμένο εκδημοκρατισμό** χωρίς να αμφισβητήσει τους θεσμικούς πυλώνες του μετεμφυλιακού κράτους: τον στρατό, τη βασιλεία, τον αντικομμουνισμό. **Δεν επεδίωξε την αποκαθάρωση του παλατιανού συστήματος**, αλλά απλώς μια πολιτική κυριαρχία εντός των υφιστάμενων ορίων.

Η αδυναμία του να συγκρουστεί μετωπικά με τα ανάκτορα και τον στρατό **δεν ήταν περιστασιακή**, αλλά αποτέλεσμα του **ταξικού του χαρακτήρα και του ιδεολογικού**

του ορίζοντα. Το Κέντρο, ως πολιτική έκφραση της μεσαίας τάξης και των φιλελεύθερων τμημάτων της αστικής τάξης, **δεν μπορούσε να αναμετρηθεί με τις βάσεις της κυριαρχίας του συστήματος.** Επέλεξε, έτσι, τη συνταγματική «νομιμότητα» αντί της σύγκρουσης, ακόμα και όταν η τελευταία ήταν ιστορικά αναγκαία.

Από αυτή την άποψη, η κρίση του 1965 **δεν είναι μόνο κρίση δημοκρατίας,** αλλά και **κρίση του αστικού εκσυγχρονισμού ως πρότασης εξόδου από το μετεμφυλιακό καθεστώς.**

2.5 Το Κυπριακό ως πεδίο σύγκρουσης

Η πολιτική κρίση του 1965 δεν εκτυλίχθηκε σε κενό. Ένα από τα θεμελιώδη υπόβαθρά της ήταν η **όξυνση του Κυπριακού ζητήματος** και οι **εξωτερικές πιέσεις** που ασκήθηκαν στην κυβέρνηση Παπανδρέου. Από το 1964, με την άνοδο της Ένωσης Κέντρου στην εξουσία και τη γενικευμένη λαϊκή απαίτηση για εθνική αξιοπρέπεια, το Κυπριακό μετατράπηκε σε κομβικό σημείο σύγκρουσης τόσο στο εσωτερικό όσο και στο διεθνές επίπεδο.

Οι πιέσεις των Ηνωμένων Πολιτειών για αποδοχή του **Σχεδίου Άτσεσον** – που προέβλεπε ουσιαστικά διχοτόμηση και αμερικανο-νατοϊκή «επίλυση» του ζητήματος – συνάντησαν **σημαντικές αντιδράσεις** από την κοινωνία, την ΕΔΑ, αλλά και από μερίδα της Ε.Κ. Ο ίδιος ο Γεώργιος Παπανδρέου, ενώ επιδίωκε έναν ελιγμό ανάμεσα στις πιέσεις των ΗΠΑ και τη λαϊκή κατακραυγή, κατέληξε σε **αδιέξοδο.**

Η αντίθεσή του στην πλήρη αποδοχή του σχεδίου επέφερε **ένταση στις ελληνοαμερικανικές σχέσεις.** Ταυτόχρονα, **ενίσχυσε την καχυποψία του Παλατιού και του στρατιωτικού κατεστημένου,** που θεωρούσαν ότι η ανεξαρτητοποίηση της εξωτερικής πολιτικής της Ελλάδας υπονομεύει τα «εθνικά συμφέροντα» και ανοίγει τον δρόμο σε «επιρροές» της Αριστεράς.

Έτσι, το Κυπριακό δεν αποτελεί απλώς φόντο, αλλά **πυροδοτικό μηχανισμό:**

- **εμβαθύνει τη σύγκρουση κυβέρνησης-ΗΠΑ,**
- **προσφέρει νομιμοποίηση στην παρέμβαση του Παλατιού** ως δήθεν εγγυητή του «εθνικού συμφέροντος»,
- **επικυρώνει τον υπερθεσμικό ρόλο του στρατού** ως «προστάτη του Έθνους».

Την ίδια στιγμή, η πίεση από τα κάτω – με **λαϊκές διαδηλώσεις υπέρ της Κύπρου,** τη στάση της ΕΔΑ και φοιτητικών οργανώσεων – φέρνει τον Παπανδρέου ανάμεσα σε δύο αντιφατικές απαιτήσεις: της **δημοκρατικής βάσης** και των **ιμπεριαλιστικών συμφερόντων.** Η αδυναμία του να απαντήσει στρατηγικά σε αυτό το δίπολο τον καθιστά ευάλωτο, και **εντείνει τις ενδοαστικές ρωγμές που οδήγησαν στην αποστασία και εντέλει στη Χούντα.**

Το Κυπριακό δεν αποτέλεσε απλώς ένα παράλληλο ή δευτερεύον ζήτημα· **λειτουργήσε ως καταλύτης για την επιτάχυνση της αυταρχικής λύσης.** Όταν έγινε σαφές ότι η κυβέρνηση Παπανδρέου αδυνατεί να συγκρατήσει τις λαϊκές πιέσεις υπέρ της Ένωσης, και ότι το Κέντρο ενδέχεται να αποκτήσει απρόβλεπτα χαρακτηριστικά

εθνικής ριζοσπαστικοποίησης, ο στρατός, το Παλάτι και οι Αμερικανοί σύμμαχοι εκτίμησαν πως η σταθερότητα μπορούσε να διασφαλιστεί μόνο με την αναστολή της δημοκρατικής διαδικασίας. Η αποτυχία του 1965, επομένως, δεν είναι μόνο κρίση ηγεμονίας – **είναι το προστάδιο μιας μεθοδευμένης επιβολής του κράτους έκτακτης ανάγκης**, που θα πάρει την τελική του μορφή με το πραξικόπημα της 21ης Απριλίου 1967.

3. Η κοινωνική έκρηξη «των από κάτω» – Τα Ιουλιανά ως έκφραση λαϊκής ανυπακοής και κινηματικής ριζοσπαστικοποίησης

3.1 Από τη θεσμική κρίση στη λαϊκή ανυπακοή

Η θεσμική κρίση του καλοκαιριού του 1965 δεν περιορίστηκε στις κορυφές του κρατικού μηχανισμού. Αντιθέτως, **πυροδότησε μια λαϊκή έκρηξη χωρίς προηγούμενο** στη μετεμφυλιακή Ελλάδα – σε ένταση, διάρκεια, και κοινωνική σύνθεση. Οι εβδομήντα περίπου ημέρες που ακολούθησαν την παραίτηση της νόμιμης κυβέρνησης της Ένωσης Κέντρου αποτέλεσαν **τομή στην πολιτική συμπεριφορά των υποτελών τάξεων** και καταγραφή ενός πρωτότυπου, ακηδεμόνευτου κινήματος διαμαρτυρίας.

Χιλιάδες πολίτες, κυρίως νέοι, φοιτητές, εργάτες, γυναίκες και υπάλληλοι, βγήκαν στους δρόμους της Αθήνας αλλά και άλλων πόλεων, απαιτώντας την αποκατάσταση της λαϊκής κυριαρχίας, την επιστροφή στη «δημοκρατική ομαλότητα» και την τιμωρία των αποστατών. Συνθήματα όπως **«Έξω οι αποστάτες»**, **«Μητσοτάκη κάθαρμα»**, **«1-1-4»** (με αναφορά στο άρθρο του Συντάγματος σύμφωνα με το οποίο η τήρηση του επαφίεται στον πατριωτισμό των Ελλήνων), **«Δεν σε θέλει ο λαός, πάρ'τη μάνα σου και μπρος»** (για τον βασιλιά και την Φρειδερίκη), αλλά και το **«Δημοψήφισμα τώρα»** που έθετε ζήτημα κατάργησης της μοναρχίας, κυριάρχησαν στις αφίσες, στους τοίχους και στα συνθήματα των διαδηλώσεων.

3.2 Η δυναμική των κινητοποιήσεων και η αμφισβήτηση του μετεμφυλιακού κράτους

Η **μαζικότητα** αυτών των κινητοποιήσεων υπήρξε εντυπωσιακή:

- Σε μόλις δύο μήνες πραγματοποιήθηκαν πάνω από **700 τοπικές συγκεντρώσεις** και **δεκάδες μεγάλες διαδηλώσεις** σε πόλεις και συνοικίες της χώρας.
- Οι εργαζόμενοι προχώρησαν σε **απεργίες διαμαρτυρίας** με πολιτικά αιτήματα.
- Φοιτητές και μαθητές, υπό καταστολή και απειλές, διαδήλωναν σχεδόν καθημερινά στο κέντρο της Αθήνας.

Τα Ιουλιανά αποτέλεσαν, στην ουσία τους, **μαζική μορφή πολιτικής ανυπακοής**. Ένα σύνθετο κίνημα που εξέφρασε:

- Την αθροιστική αγανάκτηση απέναντι στη συστηματική περιθωριοποίηση των λαϊκών τάξεων.
- Την απόρριψη του θεσμικού πλαισίου του μετεμφυλιακού κράτους ως εργαλείου επίλυσης κρίσεων.
- Την προώθηση της λαϊκής κινητοποίησης ως πολιτικής παρέμβασης «από τα κάτω».

Πρόκειται για μια πρωτοφανή σε διάρκεια και ένταση αμφισβήτηση της κρατικής νομιμοποίησης, η οποία ξεπερνά τα παραδοσιακά αιτήματα για εκλογές ή κυβερνητική αλλαγή. Οι δρόμοι γίνονται τόποι διαμόρφωσης λαϊκής κυριαρχίας *de facto*, ενώ **η κανονικότητα του οριοθετημένου μετεμφυλιακού κοινοβουλευτισμού τίθεται υπό αίρεση από τη δυναμική παρέμβαση των μαζών.**

Ιδιαίτερη σημασία έχει η κοινωνική σύνθεση και η γεωγραφική διασπορά των διαμαρτυριών: τα γεγονότα δεν περιορίστηκαν στην Αθήνα – αλλά διαχύθηκαν σε επαρχιακές πόλεις, συνοικίες, ακόμη και χωριά, σε ένα πανελλαδικό ρεύμα κινητοποίησης. Αυτό καταδεικνύει ότι το κίνημα των Ιουλιανών δεν ήταν μόνο νεανικό ή «αστικό» φαινόμενο, αλλά **ευρύτερη λαϊκή πολιτικοποίηση που υπερέβαινε τα στεγανά της μέχρι τότε άσκησης πολιτικής** και επανέντασσε στην πολιτική διεκδίκηση στρώματα τα οποία είχαν αποσυρθεί λόγω της ήττας του εμφυλίου και της επακόλουθης τρομοκρατίας (ειδικά στην ύπαιθρο).

3.3 Η δολοφονία Πέτρουλα και το «ηθικό πλεονέκτημα» της Αριστεράς

Η κορύφωση αυτής της κινητοποίησης ήρθε με τη **δολοφονία του Σωτήρη Πέτρουλα**, φοιτητή και μέλους της Νεολαίας Λαμπράκη, στις 21 Ιουλίου 1965. Το γεγονός αυτό **συγκλόνισε τη χώρα** και λειτούργησε ως σημείο καμπής: οι κινητοποιήσεις από πολιτικές μετατράπηκαν σε **ηθική διαμαρτυρία, αντιπαράθεση με το κράτος και τα σώματα ασφαλείας, πράξη αντίστασης.**

Ο Σωτήρης Πέτρουλας προερχόταν από οικογένεια με τεράστια συνεισφορά στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα, το ΕΑΜ, αλλά και το Δ.Σ.Ε. Η ευρύτερη οικογένεια Πέτρουλα στη Μάνη Λακωνίας είχε πρωταγωνιστικό ρόλο στους αγώνες του λαού στην περιοχή. Είχε γίνει στόχος της παρακρατικής τρομοκρατίας και είχε 41 μέλη της, τα περισσότερα παιδιά και γυναίκες, δολοφονημένους από τους χίτες, τους ταγματασφαλίτες και την τοπική αντίδραση, με χαρακτηριστική τη φρικιαστική ομαδική σφαγή μελών της οικογένειας, που μνημονεύεται και στο βιβλίο της Δήμητρας Πέτρουλα «Που ' ναι η μάνα σου μωρη;».

Ο Σ. Πέτρουλας, φοιτητής της ΑΣΟΕΕ, ήταν κορυφαίο στέλεχος της νεολαίας Λαμπράκη. Ανέπτυξε ριζοσπαστική κριτική στις συμβιβαστικές θέσεις της ΕΔΑ σε σχέση με τη στάση της ως προς την Ένωση Κέντρου, μία κριτική που απηχούσε γενικότερους προβληματισμούς σε σχέση με τις αντιθέσεις στο διεθνές κομμουνιστικό κίνημα και την γραμμή της ειρηνικής συνύπαρξης που προωθούσε η ηγεσία της ΕΣΣΔ. Η διαμόρφωση αυτής της κριτικής σε συνεργασία με άλλα μέλη της ν. Λαμπράκη, ενεργοποίησε την αντίδραση της ηγεσίας της ΕΔΑ, που προχώρησε στη καθαίρεσή του από τις θέσεις ευθύνης, και στην διαγραφή άλλων συντρόφων του λίγες ημέρες πριν από την δολοφονία του. Ήταν από τα πιο μαχητικά στελέχη της νεολαίας Λαμπράκη, με μαζική δράση αλλά και διαυγές και ιδιαίτερα ριζοσπαστικό κριτήριο,

ακόμη και σε ρήξη με τις κυρίαρχες επιλογές της ΕΔΑ. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με την ιστορία της οικογένειάς του, τον είχαν θέσει στο στόχαστρο των δυνάμεων ασφαλείας, κάτι που πιθανόν σχετίζεται και με την στοχευμένη επίθεση εναντίον του και την δολοφονία του.

Η δολοφονία του Σωτήρη Πέτρουλα εντάχθηκε αμέσως σε μια βαθιά πολιτική παράδοση της Αριστεράς: τη μνήμη των νεκρών ως πράξη αντίστασης, ως τεκμήριο του δίκιου των «από κάτω». Ήδη από την Κατοχή και τον Εμφύλιο, το Κομμουνιστικό Κίνημα είχε «δομήσει» το ηθικό του πλεονέκτημα πάνω στην αυτοθυσία, στις διώξεις, στις εκτελέσεις. Όμως, στην περίπτωση του Πέτρουλα, αυτό το πένθος ξέφυγε από τα όρια της εσωτερικής συλλογικής μνήμης των ηττημένων και **πέρασε στον δημόσιο χώρο ως κοινή καταγγελία**, ως σημείο σύγκλισης ευρύτερα των λαϊκών τάξεων γύρω από την ιδέα της πολιτικής αδικίας. Η κηδεία του έγινε παλλαϊκή, το πρόσωπό του σύμβολο ενός ευρύτερου αγώνα για δημοκρατία, αξιοπρέπεια και ελευθερία. Έτσι, το «ηθικό πλεονέκτημα» της Αριστεράς απέκτησε για πρώτη φορά μεταπολεμικά **μαζική αναγνώριση και πολιτική ισχύ**, όχι μόνο ως αφήγηση του παρελθόντος, αλλά ως ενεργό στοιχείο της παρούσας ρήξης.

3.4 Πολιτικά όρια και παρακαταθήκες

Από τη σκοπιά της πολιτικής ανάλυσης, η λαϊκή κινητοποίηση των Ιουλιανών **υπερέβη τα όρια της διαμαρτυρίας και αμφισβήτησε ριζικά την δομή του μετεμφυλιακού κράτους**. Δεν υπήρχε μόνο αμφισβήτηση της εξουσίας, αλλά και **αυξανόμενη πρόθεση αντικατάστασης του καθεστώτος με μορφές που παρέπεμπαν στην ΕΑΜική εμπειρία και την διεκδίκηση «Λαοκρατίας»**.

Ωστόσο, απουσία συνολικής στρατηγικής, έλλειψη καθοδήγησης και κατακερματισμένη συγκρότηση των κινημάτων, επέτρεψαν στο καθεστώς να **επιβιώσει προσωρινά**, προετοιμάζοντας τελικά τη λύση της στρατιωτικής δικτατορίας.

Παρά την καταστολή και την αποτυχία της θεσμικής του αποτύπωσης, το κίνημα των Ιουλιανών **άφησε ισχυρό αποτύπωμα** στην πολιτική κουλτούρα της νεολαίας, της Αριστεράς και των κινημάτων. Ήταν ένα **παράδειγμα ριζοσπαστικοποίησης από τα κάτω**, ένα πεδίο ιστορικής εμπειρίας, αλλά και σημείο αναφοράς για τη μεταγενέστερη αντιδικτατορική πάλη και τη Μεταπολίτευση.

4. Τα κοινωνικά υποκείμενα της έκρηξης – Από τη διαμαρτυρία στη συγκρότηση λαϊκού μπλοκ

Η ιδιομορφία και η πολιτική σημασία των Ιουλιανών δεν απορρέουν μόνο από τη θεσμική κρίση ή την ένταση των κινητοποιήσεων. Εδράζονται πρωτίστως στη **συγκρότηση ενός πολύμορφου, πολυταξικού και αυθόρμητα ριζοσπαστικοποιημένου κοινωνικού μπλοκ**, το οποίο αποτέλεσε τη βασική

κινητήρια δύναμη των γεγονότων. Το μπλοκ αυτό συγκροτήθηκε εκ των πραγμάτων, μέσα από τις κοινές εμπειρίες της περιθωριοποίησης, της απαξίωσης και του πολιτικού αποκλεισμού, και αποτέλεσε **την καρδιά του κοινωνικού υποκειμένου των Ιουλιανών**.

4.1 Το φοιτητικό και νεολαιίστικο στοιχείο

Η νεολαία υπήρξε η **αιχμή του δόρατος** στις πρώτες εβδομάδες της κινητοποίησης, τόσο σε όγκο συμμετοχής, όσο και σε ιδεολογική κατεύθυνση. Οι φοιτητές, κυρίως μέλη της Δημοκρατικής Νεολαίας Λαμπράκη (ΔΝΛ), αποτέλεσαν τη ραχοκοκαλιά των πρώτων διαδηλώσεων και προσέδωσαν στο κίνημα νεύρο, αυθορμητισμό και ριζοσπαστικό πολιτικό βάθος. Είχαν ήδη πολιτικοποιηθεί μέσα από κομβικές εμπειρίες της δεκαετίας του '60: το Κυπριακό, το φιλειρηνικό κίνημα, τον αγώνα για το 15% για την παιδεία, τη δολοφονία Λαμπράκη και τις συγκρούσεις με την αστυνομία και το παρακράτος.

Οι Λαμπράκηδες αποτελούν ένα πλατύ ρεύμα στο οποίο η νεολαία εντάσσεται συλλογικά, όχι μόνο στο πλαίσιο του συλλογικού αγώνα, αλλά και ως κοινωνική διέξοδο. Ο συντηρητισμός του κράτους των εθνικοφρόνων, με κομβικό το ρόλο της Εκκλησίας, συνιστά ταυτόχρονα πολιτισμικό εμπόδιο για τη νεολαία, ειδικά για τα τμήματα που δεν έχουν επαφή με το Πανεπιστήμιο, με αποτέλεσμα η ΔΝΛ να αναδεικνύεται σε φορέα ευρύτερης κοινωνικοποίησης.

Η καθημερινή σύγκρουση στα πανεπιστήμια με την παρακρατική ΕΚΟΦ (Εθνική Κοινωνική Οργάνωση Φοιτητών) ανέδειξε το πανεπιστήμιο ως βασικό χώρο ιδεολογικής αντιπαράθεσης. Η ίδια **η συγκρότηση της ΕΦΕΕ** το 1964, ύστερα από σκληρούς αγώνες, αποτέλεσε ένδειξη της σταδιακής, αλλά σταθερής, μετάβασης της νεολαίας από την παθητικότητα στην πολιτική στράτευση. Η ΕΦΕΕ δεν ήταν απλώς συνδικαλιστικό όργανο, αλλά κέντρο κινηματικής ζύμωσης και αντιπαράθεσης με το μετεμφυλιακό καθεστώς.

Η διαδικασία αυτή ακολούθησε και τη μαζικοποίηση της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, η οποία **μετέβαλε τη φοιτητική σύνθεση**: νέες κοινωνικές κατηγορίες, παιδιά αγροτών και εργατών (συνήθως ΕΑΜικής προέλευσης), εισέρχονται στα πανεπιστήμια, μεταφέροντας μαζί τους τις αγωνίες και τις εμπειρίες των λαϊκών τάξεων. Η πολιτικοποίηση της νεολαίας, επομένως, δεν ήταν μόνο ιδεολογική, αλλά και ταξική.

Η δολοφονία του Σωτήρη Πέτρουλα – φοιτητή και μέλους της ΔΝΛ – συμπύκνωσε αυτή τη διαδρομή. Η νεολαία μετατράπηκε από αντικείμενο κρατικής επιτήρησης σε συμβολικό υποκείμενο της δημοκρατικής ανυπακοής. Οι φοιτητές δεν περιορίστηκαν στη διεκδίκηση εκλογών ή νομιμότητας, αλλά πρόβαλαν αιτήματα βαθύτερης πολιτικής μεταβολής, επαναφέροντας την έννοια της λαϊκής κυριαρχίας στο προσκήνιο.

Η γενιά του 1-1-4 δεν εκπροσώπησε απλώς την αγανάκτηση απέναντι στην εκτροπή· αποτέλεσε τον φορέα ενός νέου αγωνιστικού ήθους και μιας πολιτισμικής ρήξης με τον συντηρητισμό και την «κανονικότητα» του μετεμφυλιακού κράτους. Η εμπειρία αυτή θα λειτουργήσει ως προανάκρουσμα για τη φοιτητική ριζοσπαστικοποίηση της Μεταπολίτευσης και το Πολυτεχνείο.

4.2 Το εργατικό και συνδικαλιστικό δυναμικό

Το εργατικό κίνημα, αν και λιγότερο προβεβλημένο στην κυρίαρχη αφήγηση, συμμετείχε πρωταγωνιστικά στην εξέλιξη των γεγονότων. Η ενεργή παρουσία του εργατικού κινήματος στα γεγονότα των Ιουλιανών δεν αποτέλεσε μια συγκυριακή ή ευκαιριακή αντίδραση. Ήταν η έκφραση μιας μακρόχρονης διαδικασίας εργατικής ριζοσπαστικοποίησης, που είχε ήδη ξεκινήσει από τις αρχές της δεκαετίας του 1960 και εκδηλωνόταν με τρόπο διαρκή και πολυδιάστατο. Κομβικό ρόλο στην πορεία αυτή διαδραμάτισε το κίνημα των οικοδόμων – το πλέον μαχητικό και οργανωμένο τμήμα της εργατικής τάξης – το οποίο ηγήθηκε σε σειρά απεργιών, συγκεντρώσεων και διαδηλώσεων, διεκδικώντας τόσο εργασιακά αιτήματα όσο και πολιτικά δικαιώματα.

Παράλληλα, οι προσπάθειες για την αυτόνομη συνδικαλιστική οργάνωση, κόντρα στον κρατικό και εργοδοτικό έλεγχο που είχε επιβληθεί μέσω της ΓΣΕΕ του μακρηθεωρισμού, υπήρξαν συστηματικές. Τα 115 Σωματεία Εργατικών Οργανώσεων (γνωστά ως 115 ΣΕΟ), με έντονη παρουσία και ριζοσπαστικό προσανατολισμό, αποτέλεσαν τη βασική δομή για την ανάδυση ενός δημοκρατικού, ανεξάρτητου συνδικαλισμού. Η αντιπαράθεσή τους με τον «Μακρηθεωρισμό», το εργατοπατερικό σύστημα που λυμαινόταν το συνδικαλιστικό κίνημα και ήλεγχε με πρακτικές (θεσμοποιημένης) βίας και νοθείας τη ΓΣΕΕ, ενίσχυσε περαιτέρω τη συνείδηση της ανάγκης συνολικής αλλαγής του πολιτικού και θεσμικού πλαισίου.

Δείκτη αποτελεί το γεγονός ότι το εργατικό κίνημα δεν ανέστειλε τη δράση του **ούτε με την εκλογή της κυβέρνησης Γεωργίου Παπανδρέου το 1964**, συνεχίζοντας να διεκδικεί βελτίωση μισθών και όρων εργασίας, αλλά και επιτυγχάνοντας (πρόσκαιρα) έναν σχετικό εκδημοκρατισμό του συνδικαλιστικού κινήματος. Πλήθος απεργιακών κινητοποιήσεων συνέχισε να ξεσπά σε δημόσιες υπηρεσίες, λιμάνια, εργοστάσια και μεταφορές, με αιτήματα που συνδύαζαν το οικονομικό με το πολιτικό, αποτυπώνοντας τη διάχυτη δυσανεμία του κόσμου της δουλειάς και την αποτυχία της κυβέρνησης να μετασχηματίσει τις προσδοκίες σε υλική βελτίωση.

Κατά την περίοδο των Ιουλιανών, το εργατικό στοιχείο υπήρξε ενεργό και δυναμικό: σε **δεκάδες κλάδους** και σε **πάνω από 30 πόλεις**, καταγράφονται **πολιτικές απεργίες διαμαρτυρίας** που συνδέονταν άμεσα με τη συνταγματική εκτροπή και τη δράση των «αποστατών». Συμμετείχαν εργαζόμενοι σε **εργοστάσια (π.χ. Μεταλλουργία, Κλωστοϋφαντουργία)**, στις **συγκοινωνίες (λεωφορεία, ΗΣΑΠ)**, στα **λιμάνια (ΟΛΠ)**, στην **καθαριότητα**, στην **ενέργεια** και στα **τυπογραφεία**, με σωματεία που εξέδιδαν ψηφίσματα, καλούσαν σε συγκεντρώσεις και λειτουργούσαν ως οργανωτικοί κόμβοι πίεσης.

Σε ορισμένες περιπτώσεις, η κινητοποίηση προσλάμβανε μορφή **παράλυσης ολόκληρων τομέων** (όπως στον Πειραιά και στη Θεσσαλονίκη), ενώ ταυτόχρονα εργατικά μπλοκ συμμετείχαν σε πορείες, συγκρούσεις και κατειλημμένους χώρους μαζί με φοιτητές και νεολαία. Το **Σωματείο Οικοδόμων Αθήνας**, με μαζικότητα και πολιτικό λόγο που συνέδεε την ανατροπή της κυβέρνησης με την ανάγκη για «λαϊκή εξουσία», υπήρξε πρωτοπόρο όχι μόνο σε όγκο, αλλά και σε συνειδητοποίηση.

Η κρατική απάντηση ήταν βίαιη και εκτεταμένη. Καταστολή απεργιών, απολύσεις, συλλήψεις, αστυνομική βία, αλλά και προπαγανδιστική στοχοποίηση των απεργών, ιδίως σε κλάδους-κλειδιά. Οι μηχανισμοί του παρακράτους αντιμετώπιζαν τους εργάτες ως φορείς πολιτικής απειλής. Το γεγονός αυτό ενίσχυσε τον δεσμό εργαζομένων και

Αριστεράς, ενώ **η παρουσία των σωματείων στην πρώτη γραμμή του αγώνα** δημιούργησε νέους όρους για την ανάδυση ενός λαϊκού μπλοκ με χαρακτηριστικά ιστορικού υποκειμένου.

Η σύνδεση των εργατικών αιτημάτων με τον δημοκρατικό αγώνα αποκτά ιδιαίτερο βάρος, καθώς αναδεικνύει το κοινωνικό υπόβαθρο της θεσμικής κρίσης. Η αμφισβήτηση της εξουσίας δεν ήταν αφηρημένη ή μόνο θεσμική – είχε ταξική υφή και ερχόταν ως συσσωρευμένη απάντηση σε ένα καθεστώς που διατηρούσε χαμηλούς μισθούς, περιορισμένες ελευθερίες και κρατικό αυταρχισμό. Το σύνθημα «ο λαός δεν ξεχνά – οργανώνεται και νικά» βρήκε γόνιμο έδαφος σε εργοστάσια και συνοικίες, ενοποιώντας κοινωνικά τον αγώνα για δημοκρατία και κοινωνική δικαιοσύνη.

Το εργατικό κίνημα αναπτύσσεται μέσα σε μια περίοδο αλματώδους οικονομικής ανάπτυξης για τον ελληνικό καπιταλισμό, που οι διαδικασίες συγκέντρωσης και διεθνοποίησής του εξελίσσονται ραγδαία. Η αυξημένη συσσώρευση κεφαλαίου δημιουργεί νέα υποκείμενα, έμπειρο και συγκεντρωμένο εργατικό δυναμικό στα αστικά κέντρα, αλλά και έδαφος για μαζικούς συνδικαλιστικούς αγώνες προσπορισμού μεριδίου αυτής της ανάπτυξης. Για την επίτευξη αυτού του οικονομικού περιβάλλοντος, κεντρικό ρόλο παίζει, όμως, το πλέγμα των μέτρων καταστολής και οι πολιτικές και συνδικαλιστικές απαγορεύσεις, που περιορίζουν τη δυνατότητα των εργαζόμενων να διεκδικούν αποτελεσματικά και διασφαλίζουν την κυριαρχία της στρατιωτικής και οικονομικής ελίτ, που μέσα από τις σχέσεις της με τις ΗΠΑ και το ξένο κεφάλαιο, εφαρμόζουν αυτό το οικονομικό μοντέλο ανάπτυξης, εκσυγχρονισμού και οξείας εκμετάλλευσης στην Ελλάδα. Η καταστολή του κινήματος των Ιουλιανών, όπως και αργότερα, η επιβολή της δικτατορίας είναι μεταξύ άλλων και η απάντηση των κυρίαρχων ελίτ σε μια πορεία εκδημοκρατισμού που θα μπορούσε να απειλήσει αυτά τα οικονομικά πλεονεκτήματα.

4.3 Τοπική αυτοδιοίκηση και λαϊκές συνοικίες

Η δυναμική των Ιουλιανών δεν περιορίστηκε στο κέντρο της Αθήνας. Αντιθέτως, ένα από τα πλέον εντυπωσιακά στοιχεία της περιόδου ήταν η **μαζική κινητοποίηση σε λαϊκές συνοικίες και επαρχιακές πόλεις**. Σε συνοικίες όπως η Καισαριανή, το Αιγάλεω, η Νίκαια, η Καλλιθέα και η Κοκκινιά, αλλά και σε πόλεις όπως η Πάτρα, το Ηράκλειο, ο Βόλος, η Καβάλα, η Λάρισα, η Κοζάνη και τα Χανιά, οργανώθηκαν καθημερινά διαδηλώσεις, συγκεντρώσεις και συνελεύσεις.

Η τοπική αυτοδιοίκηση, όπου η Αριστερά είχε ισχυρή επιρροή, συνέβαλε καθοριστικά στον συντονισμό και τη διευκόλυνση των δράσεων, προσφέροντας χώρους, στήριξη και θεσμική κάλυψη/ νομιμοποίηση. Επίσης, οι τοπικοί σύλλογοι, τα εργατικά σωματεία και τα πολιτιστικά στέκια των συνοικιών αποτέλεσαν βασικούς πυρήνες κοινωνικής κινητοποίησης, αναβιώνοντας σε μικρογραφία την παράδοση της ΕΑΜικής αυτοοργάνωσης.

Τοπικές λαϊκές αγορές, καφενεία, εκκλησίες και γήπεδα μετατράπηκαν σε άτυπους κόμβους πολιτικής συζήτησης και αγωνιστικού σχεδιασμού, ενώ σε αρκετές περιπτώσεις, οι κινητοποιήσεις ξεκινούσαν από εργατικές γειτονιές και διαχέονταν προς το κέντρο. Αυτή η «από τα κάτω» γεωγραφική εξάπλωση του κινήματος απέδειξε ότι η κρίση νομιμοποίησης του καθεστώτος δεν περιοριζόταν στα μορφωμένα στρώματα ή στα φοιτητικά κέντρα, αλλά **αφορούσε ευρύτερα τμήματα εργατοϋπαλλήλων, αλλά και αγροτών**.

Η λαϊκή αυτή γεωγραφία της διαμαρτυρίας προσέδωσε στα Ιουλιανά χαρακτήρα εθνικής πολιτικής κρίσης και πανεθνικής αμφισβήτησης της αστικής ηγεμονίας, όπου οι περιφέρειες και οι συνοικίες αναδείχθηκαν σε κρίσιμα σημεία αντιπαράθεσης με το κράτος, καταρρίπτοντας την παραδοσιακή εικόνα της επαρχίας ως παθητικού δέκτη πολιτικών εξελίξεων.

Το στοιχείο αυτό υποδηλώνει ότι τα Ιουλιανά ήταν μια **οριζόντια κοινωνική κινητοποίηση** με έντονη τοπική αγκύρωση και, σε πολλές περιπτώσεις, **λαϊκοδημοκρατικά χαρακτηριστικά**.

4.4 Οι γυναίκες στον δρόμο – Παρουσία, ρήξη, στοχοποίηση

Η μαζική συμμετοχή των γυναικών στις κινητοποιήσεις του καλοκαιριού του 1965 – από τις πορείες και τις συγκεντρώσεις μέχρι τις αντιπαράθεσεις με την αστυνομία – συνιστά **συνέχεια, αλλά και ανανέωση της ιστορικής τομής** που είχε συντελεστεί με τη μαζική παρουσία τους στο ΕΑΜ και τον ΔΣΕ. Μέσα από τη δημόσια δράση, οι γυναίκες διεκδικούν ξανά χώρο στη συλλογική πολιτική έκφραση, σπάζοντας το πρότυπο της παθητικής ιδιωτικότητας. **Η εμβληματική φιγούρα της μάνας του Πέτρουλα**, της γυναίκας που πενθεί και καταγγέλλει, λειτουργεί ως σύμβολο αυτής της πολιτικοποίησης του πόνου και της ανάδειξης των γυναικών σε ηθικά και αγωνιστικά υποκείμενα.

Η Αριστερά, με τις οργανώσεις της και ιδιαίτερα τη Νεολαία Λαμπράκη, αποτέλεσε τον βασικό πολιτικό χώρο που άνοιξε – έστω και ανεπαρκώς – αυτή τη δυνατότητα. Οι κρατικοί μηχανισμοί και η ιδεολογία των εθνικοφρόνων το εντόπισαν έγκαιρα, για αυτό και προσπάθησαν να το καταστείλουν **αναπτύσσοντας μια ολόκληρη εκστρατεία με αυτό το κέντρο**: για τους κομμουνιστές ως διαφθορείς των γυναικών, αλλά και για τα κορίτσια της Νεολαίας Λαμπράκη (τις «Λαμπράκισσες με τα καλσόν») ως διαφθορείς της ελληνικής νεολαίας.

4.5 Συγκρότηση ιστορικού υποκειμένου και λαϊκού μπλοκ

Η δυναμική αλληλεπίδραση νεολαίας, εργατών, τοπικών κοινωνιών και γυναικών συγκρότησε σταδιακά ένα κοινωνικό και πολιτικό μπλοκ με χαρακτηριστικά ιστορικού υποκειμένου. Δεν πρόκειται απλώς για τη συνύπαρξη κοινωνικών ομάδων σε κοινές κινητοποιήσεις, αλλά για τη διαμόρφωση ενός πλέγματος κοινής εμπειρίας, αγώνα και στόχευσης. Οι διαφορετικές κοινωνικές διαδρομές ενώθηκαν στο αίτημα για λαϊκή κυριαρχία, σε μια συνθήκη αμφισβήτησης, όχι μόνο της κυβέρνησης των αποστατών, αλλά και του πυρήνα της μετεμφυλιακής πολιτειακής συγκρότησης.

Το υποκείμενο αυτό δομήθηκε συστηματικά μέσα από την οργανωτική ένταξη στην ΕΔΑ. **Το 1959 η ΕΔΑ είχε 9.000 μέλη, ενώ το 1965 προσέγγισε τα 90.000.** Ήταν προϊόν ιστορικής ανάγκης: μιας σωρευμένης κρίσης νομιμοποίησης, της πολιτικής ματαίωσης που συσσώρευε η ήττα του ΕΑΜικού κινήματος και οι διαψευσμένες ελπίδες των εκλογών του '64, αλλά και της αυξανόμενης πολιτικοποίησης των κοινωνικών αντιστάσεων. Η δράση στους δρόμους, η επανεμφάνιση των λαϊκών

συνοικιών ως πυρήνων πολιτικής ζωής, η διεκδίκηση δημόσιου λόγου από τα «από κάτω», συνιστούν τα υλικά μιας εμβρυακής αλλά υπαρκτής μορφής λαϊκής ηγεμονίας.

Μπορεί ο κομματικός μηχανισμός της ΕΔΑ και οι οργανώσεις του μαζικού κινήματος να ήταν βασικοί αρμοί της λαϊκής κινητοποίησης, όμως απουσίαζε η κεντρική πολιτική καθοδήγηση βάσει στρατηγικού σχεδίου – είτε από την Ένωση Κέντρου είτε από την ΕΔΑ – που θα υπερέβαινε την διεκδίκηση της «νομιμότητας». **Αυτό όμως δεν αναιρεί την ύπαρξη ενός ιστορικού μπλοκ που διεκδικούσε τη ρήξη με τα όρια του καθεστώ.** Αντιθέτως, το καθιστά ακόμη πιο ενδιαφέρον: γεννήθηκε από την ίδια την πράξη της κινητοποίησης, από τις ανάγκες, τις ιστορικές μνήμες και τις επιθυμίες των μετεχόντων, **παρά την απουσία σχετικής κομματικής κατεύθυνσης.**

Το κοινωνικό μπλοκ των Ιουλιανών υπήρξε έτσι ένα ιστορικό υποκείμενο σε μετάβαση: δεν απέκτησε ποτέ σαφή πολιτικό προσανατολισμό, αλλά ενσάρκωσε τη δυνατότητα ρήξης με το καθεστώς. Και αυτή η δυνατότητα, έστω και ανολοκλήρωτη, υπήρξε η πραγματική παρακαταθήκη του καλοκαιριού του '65. Παρά την τελική ήττα και τη στρατιωτική καταστολή που ακολούθησε, **το γεγονός της συνάντησης αυτών των κοινωνικών δυνάμεων αποτέλεσε την πιο κρίσιμη παρακαταθήκη για τις εξελίξεις της επόμενης δεκαετίας.**

5. Η στάση της Αριστεράς – Δυνατότητες, στρατηγικά διλήμματα και αδράνεια

Η Αριστερά των μέσων της δεκαετίας του 1960, με βασικούς φορείς την **Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά (ΕΔΑ)** και την **παράνομη, αλλά πολιτικά ενεργή οργάνωση του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας (ΚΚΕ)**, βρέθηκε σε ένα ιστορικό σταυροδρόμι κατά τα γεγονότα των Ιουλιανών: μπροστά της διαμορφωνόταν **μια δυναμική μαζικής κινητοποίησης και αμφισβήτησης** του καθεστώτος, η οποία έμοιαζε να δικαιώνει πολιτικά το αντισυστημικό της πρόταγμα. Ωστόσο, η ίδια η Αριστερά **δεν κατόρθωσε να ανταποκριθεί στον ιστορικό της ρόλο**, εγκλωβισμένη σε στρατηγικά διλήμματα, τακτικούς υπολογισμούς και πολιτική επιφυλακτικότητα.

5.1 6.1. Στρατηγική της "νομιμότητας"

Η βασική γραμμή της ΕΔΑ εκείνη την περίοδο ήταν η διατήρηση της **πολιτικής νομιμότητας** και η αποφυγή κάθε ενέργειας που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως «πρόκληση». Το ΚΚΕ, μέσω του καθοδηγητικού του κέντρου στο εξωτερικό, τόνιζε την ανάγκη **«εθνικής δημοκρατικής αλλαγής»** μέσα από τη συμμαχία με τις προοδευτικές δυνάμεις του Κέντρου και δημοκρατικά τμήματα της αστικής τάξης. Αυτή η επιλογή απέκλειε κάθε προοπτική ρήξης με το σύστημα, ακόμα και όταν οι συνθήκες το απαιτούσαν. Στην πραγματικότητα, ούτε η Αριστερά είχε πολιτικό στόχο την ανατροπή του μετεμφυλιακού πλέγματος εξουσίας και τον ειδικό ρόλο που έπαιζε το τρίπτυχο Παλάτι – Στρατός – ΗΠΑ στην πολιτική εξουσία στην Ελλάδα, αλλά στόχο την «διεύρυνση» των ορίων του μετεμφυλιακού πλαισίου μέσα από την νομιμοποίηση της αριστεράς και του ΚΚΕ και την οριοθέτηση των διώξεων. Είναι χαρακτηριστική η πολιτική κριτική που έκανε η ΕΔΑ στην συνταγματική συζήτηση που εγκαινίασε η πρόταση συντάγματος του 1963', που ονομάστηκε από την κυβέρνηση Καραμανλή ως «βαθεία τομή» και είχε αστικό -εκσυγχρονιστικό προσανατολισμό. Σε σημεία τη κριτικής της η ΕΔΑ, θέλοντας να απονομιμοποιήσει τα σημεία της ενίσχυσης της εκτελεστικής

εξουσίας, φτάνει να μιλά για κίνδυνο υποβάθμισης του «θεσμικού» ρόλου του Βασιλιά στο πολιτικό σύστημα.

Η μετριοπαθής αυτή λογική υπαγορευόταν από τον φόβο της **καταστολής και της παρανομίας**, αλλά και από μια **εσφαλμένη εκτίμηση της συγκυρίας**: η ηγεσία της Αριστεράς δεν διέκρινε έγκαιρα ότι η κρίση των Ιουλιανών **υπερέβαινε τον κοινοβουλευτικό συσχετισμό** και αποκτούσε χαρακτηριστικά **λαϊκής ανατροπής της υπάρχουσας μορφής καθεστώτος**.

5.2 Παθητική στήριξη και απουσία πρωτοβουλίας

Παρότι η βάση της ΕΔΑ και της Νεολαίας Λαμπράκη συμμετείχε ενεργά στις κινητοποιήσεις, και το κόμμα οργάνωσε πανελλαδικά την λαϊκή κινητοποίηση **δεν ηγήθηκε πολιτικά σε αυτήν, ούτε επιδίωξε να υπερβεί τα όρια που έθετε η ΕΚ**. Η ρητορική στήριξης της "δημοκρατικής νομιμότητας" και της "επιστροφής του Γ. Παπανδρέου" δεν συνοδεύτηκε ούτε από αποφασιστική υπεράσπισης της λαϊκής κινητοποίησης απέναντι στην ισχυρή κρατική καταστολή (αντίθετα, υπήρξαν καταγγελίες για προβοκάτσιας και έκτροπα), ούτε από υπέρβαση των διαπραγματεύσεων που διεξήγαγε ο Παπανδρέου με τους μηχανισμούς του μετεμφυλιακού κράτους.

Το αποτέλεσμα ήταν να δημιουργηθεί ένα **κενό πολιτικής καθοδήγησης**, το οποίο καλύφθηκε είτε από **αυθόρμητη σύγκρουση με την κρατική καταστολή και άναρχη ανάδειξη συνθημάτων για το πολιτειακό**, είτε από την **αστική φιλελεύθερη ηγεσία της Ε.Κ.**, η οποία όμως παρέμενε απρόθυμη να αναμετρηθεί με τις δομές εξουσίας που την ανέτρεψαν.

5.3 Ιδεολογική αμηχανία και οργανωτική καθυστέρηση

Η Αριστερά της εποχής, παρά την σημαντική μαζικοποίηση της ΕΔΑ, δεν διέθετε ούτε το **οργανωτικό σχήμα**, ούτε τον **πολιτικό προσανατολισμό** να μετασχηματίσει το αυθόρμητο κοινωνικό ρεύμα σε **συγκροτημένο πολιτικό κίνημα με στρατηγική στόχευση**. Το ηγετικό της προσωπικό (με ελάχιστες εξαιρέσεις) εκδήλωσε **επιφυλακτικότητα ή και αμηχανία** απέναντι στο βάθος και τη μαχητικότητα της κινητοποίησης.

Στην πράξη, ενώ οι «από κάτω» έσπασαν τα όρια του μεταπολεμικού καθεστώτος με τη μαζική τους παρουσία, η Αριστερά **επέλεξε να λειτουργεί εντός του πλαισίου** που αυτό το καθεστώς όριζε – ένα πλαίσιο που κατέρρεε καθημερινά.

5.4 Ιστορική σημασία και πολιτικά συμπεράσματα

Η στάση της Αριστεράς στα Ιουλιανά **δεν μπορεί να αποτιμηθεί μόνο με βάση το αποτέλεσμα**, αλλά και ως **ένδειξη των στρατηγικών της αδιεξόδων**:

- Η **εμμονή στη νομιμότητα** σε ένα περιβάλλον που είχε απωλέσει κάθε νομιμοποίηση.
- Η **συμμαχική προσκόλληση στο Κέντρο**, ακόμη και όταν αυτό αδυνατούσε να υπερασπιστεί τον εαυτό του.
- Η **αδυναμία να προτείνει εναλλακτική ηγεμονία** απέναντι στην κρίση του συστήματος.

Τα Ιουλιανά, επομένως, λειτουργούν και ως **καθρέφτης της στρατηγικής ανεπάρκειας της Αριστεράς** στη συγκεκριμένη περίοδο. Παρά τη μαζική κοινωνική δυναμική, η πολιτική της πρόταση παρέμεινε **αμυντική και αποσπασματική**. Και αυτή η υστέρηση αποτέλεσε έναν από τους παράγοντες που **επέτρεψαν τη συντηρητική αντεπίθεση** που θα κορυφωθεί με τη χούντα του 1967.

Ιδιαίτερα τη δεκαετία του 1960, η ανάπτυξη μιας «άνοιξης» κινημάτων μετέβαλε αισθητά τον συσχετισμό της ήττας της δεκαετίας του 50', εξέλιξη που είχε ήδη αποκρυσταλλωθεί άλλωστε στις εκλογές του 1958 και σταθερά στις πολιτικές εξελίξεις της δεκαετίας του 1960. Αυτή η μεταβολή, που δεν βρήκε πολιτική έκφραση και εκφράστηκε εκρηκτικά στους δρόμους στα Ιουλιανά, δεν έγινε αντιληπτή από την αριστερά και το κυρίαρχο ΚΚΕ, ενώ η πολιτική έκφραση αυτής της πολιτικής δυνατότητας, που σήμαινε επένδυση στην ανάπτυξη στόχων και πρακτικών που απειλούσαν την μετεμφυλιακή «ομαλότητα», δεν χωρούσε ομαλά στην πολιτική γραμμή του. Η αριστερά (ΕΔΑ και ΚΚΕ), αν και από τη μια επένδυε στους αγώνες μέσα από το σχεδιασμό της, την ίδια ώρα παρακολουθούσε αμήχανη την ανάπτυξή τους, απέχοντας από κάθε προσπάθεια να τους προσδώσει πολιτική κορύφωση, θέτοντας πολιτειακό ζήτημα. Αυτή η αμηχανία και η αδυναμία είχε ως αποτέλεσμα την αδυναμία σταθερής ανοδικής πορείας της ΕΔΑ και να δίνεται χώρος ανάπτυξης του Κέντρου σε βάρος της αριστεράς, καθώς το κέντρο, χωρίς να κόβει τους δεσμούς του με τη σταθερότητα του μετεμφυλιακού καθεστώτος, επιχειρούσε να δώσει πολιτική έκφραση στις λαϊκές προσδοκίες για πιο συνολική πολιτική μεταβολή μέσα από τον «ανένδοτο».

Κυρίαρχη αιτία αυτής της προβληματικής γραμμής είναι τα αποτελέσματα της ήττας του Εμφυλίου και της οξυμμένης κρατικής και ιμπεριαλιστικής καταστολής σε βάρος του εαμικού κοινωνικού μπλοκ. Ο κίνδυνος επ' αόριστον διατήρησης της παρανομίας και έντασης των διώξεων, που είχαν αρχίσει να οριοθετούνται στο διάβα της δεκαετίας του 60', βάραινε στις εκτιμήσεις και τους τακτικούς υπολογισμούς της ΕΔΑ και του ΚΚΕ. Αλλά η μετριοπάθεια αυτή είναι σε σύμπλευση και με την γενικότερη υποχωρητική γραμμή που επικράτησε στο διεθνές κομμουνιστικό κίνημα την εποχή εκείνη, που εγκαινιάστηκε με το «δρόμο της ειρηνικής συνύπαρξης» και τη δεξιά στροφή του ΚΚΕ μετά τις εκκαθαρίσεις των παλιών στελεχών και του «ζαχαριαδικού μπλοκ» με την κρίση του 1955-1956. Τόσο στο σοβιετικό κέντρο, όσο και στα μεγάλα ευρωπαϊκά κομμουνιστικά κόμματα της εποχής, παρά τις αντιθέσεις που εκφράστηκαν και μετέπειτα στη διάσπαση του ελληνικού κομμουνιστικού κινήματος του 1968, η κυρίαρχη τάση ήταν αυτή της ενσωμάτωσης και του ήπιου δρόμου, κατεύθυνση που στις συνθήκες ήττας και ακραίας καταστολής που επικρατούσαν στην Ελλάδα, δεν μπορεί παρά να έχει ως αποτέλεσμα, την απροθυμία πολιτικής όξυνσης και σύνδεσης με τις απρόβλεπτες εξελίξεις που φάνηκαν στα Ιουλιανά. Οι αιτίες αυτές εξηγούν και την απουσία ισχυρών πολιτικών τμημάτων αμφισβήτησης της μετριοπαθούς τακτικής στο εσωτερικό του ΚΚΕ και της ΕΔΑ, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι τέτοιες δεν υπήρχαν, όπως και παρακάτω θα αναλυθεί.

Αυτή η πολιτική πορεία των κυρίαρχων δυνάμεων της ελληνικής αριστεράς, που εκφράστηκε με την αμηχανία της στα Ιουλιανά και όλη την περίοδο πριν τη δικτατορία, θα συνεχιστεί και μετά την επιβολή της δικτατορίας και τη δυσκολία ανάπτυξης ενός κεντρικά οργανωμένου αντιδικτατορικού κινήματος. Η δυσκολία σύνδεσης με τις λαϊκές εκρήξεις θα φανεί και τις πρώτες μέρες της εξέγερσης του Πολυτεχνείου, που θα αντιμετωπιστεί με καχυποψία από την ηγεσία του ΚΚΕ, αλλά και από το διάλογο για το

πείραμα «φιλελευθεροποίησης» της χούντας που διέκοψε η εξέγερση του Πολυτεχνείου, καθώς δυνάμεις όπως το ΚΚΕσ. σκέφτονταν τη συμμετοχή στις εκλογές της χούντας ως μια διέξοδο προς τον εκδημοκρατισμό. Θα επισφραγιστεί η πολιτική αυτή πορεία, από τη συμβιβαστική λογική που ακολουθούν και στη Μεταπολίτευση.

Πάντως, παρά τις αδυναμίες κατεύθυνσης και εκτιμήσεων, οι δημοκρατικές εξελίξεις, η μεταβολή των συσχετισμών, η ανάπτυξη αγώνων και ο ανατρεπτικός χαρακτήρας των Ιουλιανών είναι άμεσο αποτέλεσμα της συνεισφοράς και των αγώνων της αριστεράς και του κομμουνιστικού κινήματος, παρά τις αδυναμίες του. Χωρίς την δημιουργία και την ανάπτυξη της ΕΔΑ και της νεολαίας Λαμπράκη, όλη την προηγούμενη περίοδο, που κατάφεραν να βγάλουν την κοινωνία και τον κόσμο του αγώνα από τη γωνία της ήττας και το γενικό μετεμφυλιακό σιωπητήριο, χωρίς τους μεγάλους οικονομικούς, συνδικαλιστικούς, τοπικούς, αγώνες, τους αγώνες για την ειρήνη, που οργάνωσαν τα στελέχη της αριστεράς και οι κομμουνιστές σε πολύ δύσκολες συνθήκες, χωρίς το ριζώμα της νεολαίας Λαμπράκη στη νεολαία και στις γειτονίες, με την ηγεμόνευση των προοδευτικών και ανατρεπτικών οραμάτων μέσα από τον πολιτισμό και την δημιουργία, δεν θα είχε αναπτυχθεί ένα τέτοιο κοινωνικό κίνημα, που άφησε ανεξίτηλο στίγμα στην πορεία του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού. Παρά τις αδυναμίες της, και τα σφάλματα πορείας σε διεθνές επίπεδο, τμήματα των λαϊκών τάξεων διατηρούσαν την εαμική κληρονομιά, και αυτό μπορούσε να πυροδοτήσει εξελίξεις, πολλές φορές χωρίς η αριστερά να ελέγχει απολύτως την εξέλιξή τους.

6. Οι πρώτες ρωγμές στα αριστερά της ΕΔΑ

6.1 Τα Ιουλιανά ως σημείο ατελούς γέννησης της ριζοσπαστικής Αριστεράς

Μέσα στον κυκλώνα των Ιουλιανών, ενώ η ΕΔΑ υιοθετούσε στάση θεσμικής αυτοσυγκράτησης, εμφανίζονται ριζοσπαστικοποιημένες ομάδες νεολαίων και αγωνιστών που διαφοροποιούνται ανοικτά. Αν και μικρές, εκφράζουν βαθύτερη ρήξη τόσο με το καθεστώς όσο και με τον ρεφορμιστικό προσανατολισμό της επίσημης Αριστεράς, και συγκροτούν την πρώτη ύλη της εξωκοινοβουλευτικής Αριστεράς:

- **Οι «Φίλοι των Νέων Χωρών»:** Αντιιμπεριαλιστική ομάδα με αναφορές στα ανταρτοκρατικά κινήματα, παρούσα στις διαδηλώσεις με αιχμηρή ρητορική για την εμπλοκή των ΗΠΑ και του Παλατιού.
- **Η ομάδα Πέτρουλα – Παπούλια:** Μαχητικός πυρήνας εντός της Νεολαίας Λαμπράκη που έδωσε τον τόνο στις διαδηλώσεις, συγκρούστηκε με την αστυνομία και μετά τη δολοφονία Πέτρουλα, πρόβαλε καθαρά αντικαθεστωτικό λόγο. Ο Σωτήρης Πέτρουλας παίζει κεντρικό ρόλο ως στέλεχος στην αριστερή κριτική στην γραμμή της ΕΔΑ και της Νεολαίας Λαμπράκη, ενώ οι ίδιοι οι Πέτρουλας- Παπούλιας, λόγω των διαφωνιών τους, είχαν καθαιρεθεί από όλα τα όργανα και είχε δρομολογηθεί η διαγραφή τους λίγες μόλις μέρες πριν τη δολοφονία Πέτρουλα.
- **Η «Αναγέννηση»:** Θεωρητική ομάδα με στόχο την ανανέωση του μαρξισμού, προτείνει ριζική συντακτική αναθεώρηση και υπέρβαση του

κοινοβουλευτισμού. Μαϊοκών αναφορών, με κέντρο εξόριστους που είχαν επιστρέψει και οι οποίοι δεν αποδέχθηκαν την από-ζαχαριαδοποίηση/αποσταλινοποίηση.

- **Τροτσκιστές:** Μικρού μεγέθους κατακερματισμένες ομάδες. Ερμηνεύουν την κρίση ως προεπαναστατική, ζητούν λαϊκές συνελεύσεις και συνολική ανατροπή.

Αυτές οι ομάδες αποτέλεσαν το πρώτο κύμα της ελληνικής εξωκοινοβουλευτικής Αριστεράς και θα μετασχηματιστούν στον αντιδικτατορικό αγώνα και την εξέγερση του Πολυτεχνείου.

6.2 Αντιμέτωποι με το πολιτειακό: Η εξωκοινοβουλευτική Αριστερά απέναντι στη μοναρχία

Σε αντίθεση με την ΕΔΑ που απέφυγε να ανοίξει το πολιτειακό ζήτημα, οι παραπάνω ομάδες το έθεσαν ανοιχτά:

- **Οι «Φίλοι των Νέων Χωρών»:** Συνδέουν τη μοναρχία με την ιμπεριαλιστική εξάρτηση. Ζητούν κατάργηση της βασιλείας ως όρο εθνικής και κοινωνικής απελευθέρωσης.
- **Η ομάδα Πέτρουλα – Παπούλια:** Αναδεικνύει τη βασιλεία ως βασικό εμπόδιο στη λαϊκή κυριαρχία. Ζητά λαϊκή κινητοποίηση για την ανατροπή του καθεστώτος.
- **Η «Αναγέννηση»:** Θέτει θεωρητικά το ζήτημα της θεσμικής μεταβολής με όρους συντακτικής εξουσίας.
- **Οι τροτσκιστές:** Δεν περιορίζονται στο ζήτημα της βασιλείας αλλά επιδιώκουν συνολική κατάργηση του αστικού κοινοβουλευτισμού υπέρ της εργατικής εξουσίας.

Το πολιτειακό για αυτές τις ομάδες δεν είναι θεσμική λεπτομέρεια, αλλά κόμβος της κρίσης ηγεμονίας του αστικού μπλοκ και σημείο ρήξης για το λαϊκό κίνημα. Κάθε μια το εντάσσει διαφορετικά στην πολιτική της στρατηγική με τους ΦΝΧ και την Ομάδα Πέτρουλα να είναι οι μόνες που προσπαθούν να το δοκιμάσουν ως σύνθημα μέσα στα Ιουλιανά, και τις άλλες να περιορίζονται σε αναλύσεις.

Αυτή η συγκροτημένη και μαχητική τοποθέτηση υπέρ της αβασίλευτης δημοκρατίας και ενάντια στη μοναρχία, παράλληλα με την κινηματική παρουσία στο δρόμο, θεμελίωσε ένα νέο ρεύμα ριζοσπαστικής Αριστεράς που θα βρει την ώριμη έκφρασή του στον αντιδικτατορικό αγώνα και την εξέγερση του Πολυτεχνείου.

7. Τα Ιουλιανά στη μνήμη και την Ιστοριογραφία – Η αποσιώπηση μιας λαϊκής εξέγερσης

Παρά τη βαρύτητα και την έντασή τους, τα Ιουλιανά του 1965 **παρέμειναν για δεκαετίες στο περιθώριο της συλλογικής ιστορικής μνήμης**, αλλά και της επίσημης ιστοριογραφίας. Αν και αποτέλεσαν την **πιο μαζική, πιο δυναμική και πιο ριζοσπαστική κινητοποίηση** της μετεμφυλιακής περιόδου, δεν κατέκτησαν τη θέση που τους αναλογεί στο πολιτικό και κοινωνικό φαντασιακό της Μεταπολίτευσης.

Η αποσιώπηση αυτή **δεν είναι ουδέτερη**. Αντιθέτως, αντανακλά τον τρόπο με τον οποίο το ίδιο το μεταπολιτευτικό καθεστώς προσπάθησε να **οριοθετήσει τη "νόμιμη" ιστορική μνήμη** και να περιορίσει τα ριζοσπαστικά της φορτία. Στο δημόσιο λόγο, τα Ιουλιανά **περιορίστηκαν στη στενή αφήγηση της αποστασίας**, στη θεσμική διάσταση της κρίσης και σε βιογραφικά επεισόδια προσώπων όπως ο Παπανδρέου και ο βασιλιάς. Η **λαϊκή κινητοποίηση, η κοινωνική ριζοσπαστικότητα, οι νεκροί διαδηλωτές, η δυναμική της εξέγερσης** σχεδόν εξαφανίστηκαν από το κυρίαρχο αφήγημα.

Στην πραγματικότητα, τα Ιουλιανά **αντιβαίνουν στις ανάγκες της "φιλελεύθερης" εκδοχής της Μεταπολίτευσης**, η οποία επιχείρησε να χτίσει μια εικόνα ομαλής, σταδιακής εκδημοκρατικοποίησης, χωρίς βαθιές ρήξεις ή ριζοσπαστικές ασυνέχειες. Οτιδήποτε θυμίζει τη **λαϊκή αμφισβήτηση του κράτους**, την πολιτική **ανυπακοή** και τη **δυναμική των κινημάτων**, έπρεπε να απαξιωθεί ή να ξεχαστεί.

Ταυτόχρονα, και από την πλευρά της Αριστεράς, η μνήμη των Ιουλιανών παρέμεινε **αμήχανη και αποσπασματική**. Η απουσία στρατηγικής ηγεμονίας στα γεγονότα, αλλά και η αδυναμία τους να μετατραπούν σε πολιτικό κεφάλαιο, ίσως εξηγεί τη σχετική σιωπή που τα περιέβαλε για δεκαετίες.

Μόλις τις τελευταίες δεκαετίες, χάρη στην εργασία ιστορικών και κοινωνικών επιστημόνων όπως οι **Γ. Μαυρής, Χ. Βερναρδάκης, Σπ. Σεφεριάδης, Κ. Λαμπράκης**, κ.ά., αλλά και την ανάδυση ενός νέου ενδιαφέροντος για την ιστορία «από τα κάτω», τα Ιουλιανά έχουν αρχίσει να αποκτούν τη θέση που τους αρμόζει: ως **λαϊκή εξέγερση ενάντια στην καταστολή, ως πρόπλασμα της αντιδικτατορικής συνείδησης, ως παράδειγμα αυθόρμητης, ακηδεμόνευτης πολιτικής δράσης**.

Η αναγνώριση των Ιουλιανών ως **στιγμής ρήξης και όχι απλώς θεσμικής κρίσης** είναι ζήτημα όχι μόνο ιστορικής δικαιοσύνης, αλλά και πολιτικής συνείδησης. Διότι η μνήμη των Ιουλιανών **δεν αφορά απλώς το παρελθόν**: αφορά τη **σύγκρουση ανάμεσα στη ζωντανή Ιστορία των από κάτω και την επίσημη Ιστορία των νικητών**. Και η διεκδίκηση αυτής της μνήμης είναι ένα **καθαρά πολιτικό καθήκον**.

Η κυρίαρχη αφήγηση των τελευταίων δεκαετιών θέλει τη Χούντα του 1967 ως απάντηση στην «αποσταθεροποίηση» που προκάλεσαν τα Ιουλιανά — μια αφήγηση που ενοχοποιεί τις λαϊκές κινητοποιήσεις, την «κατάληψη των δρόμων» και την άνοδο της Αριστεράς, ως αιτίες της εκτροπής.

Όμως η πραγματικότητα είναι αντεστραμμένη. Δεν ήταν η Αριστερά ή οι κινητοποιήσεις που κατέλυσαν τη δημοκρατία. Ήταν η **αποτυχία του μετεμφυλιακού καθεστώτος να διαχειριστεί την κοινωνική πίεση** με δημοκρατικό τρόπο· ήταν η **στρατηγική ανεπάρκεια του Κέντρου**, που δίστασε να συγκρουστεί με τον στρατό και το Παλάτι· ήταν η **θεσμική ασφυξία του καθεστώτος των εθνικοφρόνων**, που δεν άντεχε ούτε τον εκλογικό του εαυτό. Αν κάτι πέτυχε η ανάπτυξη των αγώνων τη δεκαετία του 1960 και το αποκορύφωμά τους στα Ιουλιανά ήταν αντιθέτως η διεκδίκηση δημοκρατικών κατακτήσεων, η άσκηση πίεσης για εκδημοκρατισμό και η – κατά το δυνατό- αποτροπή της ροπής όλων των συστημικών κομμάτων της περιόδου προς τις πλέον αυταρχικές πολιτειακές λύσεις.

Η Χούντα υπήρξε, επομένως, **όχι ρήξη αλλά αποκατάσταση**: η βίαιη επαναφορά της κυριαρχίας, όταν ο λαός άρχισε να αμφισβητεί τους όρους της.

8. Πολιτικά Συμπεράσματα και Επίκαιρα Διακυβεύματα

8.1 Κρίση ηγεμονίας

Τα Ιουλιανά του 1965 αποτελούν τομή στη μετεμφυλιακή πολιτική ιστορία της Ελλάδας όχι μόνο επειδή συνιστούν μια θεσμική εκτροπή. Συνιστούν, ταυτόχρονα, **κρίση ηγεμονίας**: το καθεστώς των εθνικοφρόνων – αυτό το κράτος εκτάκτου ανάγκης με φιλελεύθερο περίβλημα – **αποτυγχάνει να ενσωματώσει τις κοινωνικές διεργασίες και να προσαρμοστεί στη μεταβαλλόμενη κοινωνική πραγματικότητα**.

Το εκλογικό αποτέλεσμα του 1964 αποτυπώνει, αν όχι έναν συσχετισμό ανατροπής, σίγουρα ένα κοινωνικό και πολιτικό ρεύμα αμφισβήτησης της υφιστάμενης εξουσίας. Η δυναμική ανόδου του Κέντρου και η ταυτόχρονη σταθεροποίηση της ΕΔΑ συνθέτουν ένα τοπίο **πολιτικής απονομιμοποίησης του παλατιανού-στρατιωτικού ελέγχου**, χωρίς όμως αυτός να χάνει την πραγματική εξουσία. Η πολιτική κρίση που κορυφώνεται το καλοκαίρι του 1965 αποκαλύπτει ακριβώς αυτή τη **διπλή συνθήκη: αναντιστοιχία θεσμικού πλαισίου και κοινωνικής θέλησης**, και ταυτόχρονα **εμμονή του κράτους να αναπαραγάγει τον εαυτό του παρά την κρίση νομιμοποίησης**.

Η ενεργή παρέμβαση του Παλατιού, η επιβολή της αποστασίας, η εξάρτηση των εξελίξεων από τις επιθυμίες του στρατού και των αμερικανικών συμφερόντων, φανερώνουν ότι **η φιλελεύθερη δημοκρατία στην Ελλάδα ήταν υπό όρους** – και αυτοί οι όροι τέθηκαν εξ αρχής με τρόπο που απέκλειε τις λαϊκές τάξεις από την πραγματική συμμετοχή στην εξουσία.

Σε αυτό το πλαίσιο, τα Ιουλιανά δεν είναι μια ανωμαλία, αλλά το αναμενόμενο αποτέλεσμα μιας **παγιωμένης δομικής αναντιστοιχίας**. Ένα κοινωνικό σώμα που διεκδικεί παρουσία και συμμετοχή συγκρούεται με έναν σκληρό πυρήνα εξουσίας που οργανικά **δεν μπορεί και δεν θέλει να μεταρρυθμιστεί**. Ο κρατικός μηχανισμός δεν λειτουργεί ως διαιτητής – αλλά ως **μηχανισμός αναπαραγωγής του ταξικού αποκλεισμού** και της ιδεολογικής-θεσμικής επιτήρησης.

Στην κρίση αυτή αποτυπώνεται και το όριο του ίδιου του κοινοβουλευτισμού, όταν αυτός παραμένει **ανεξέλεγκτος από τις δυνάμεις της κοινωνίας**. Η υποτιθέμενη

φιλελεύθερη κοινοβουλευτική δημοκρατία, που θεμελιώθηκε μετά τον Εμφύλιο, **συνυπήρξε με μηχανισμούς ελέγχου, καταστολής και ταξικού αποκλεισμού**, διαμορφώνοντας μια «κολοβή» δημοκρατία όπου οι θεσμοί δεν λειτουργούσαν ως εργαλεία εκπροσώπησης των υποτελών, αλλά ως όργανα ενσωμάτωσης και πειθάρχησης.

Από την άποψη αυτή, η κρίση του 1965 είναι **πολιτικό σύμπτωμα ενός κοινωνικού αδιεξόδου**: η ανερχόμενη κοινωνική αντιπολίτευση βρίσκει θεσμικά αδιέξοδα, ενώ το πολιτικό προσωπικό που καλείται να τη διαχειριστεί (Κέντρο και ΕΔΑ) **είτε υποτάσσεται, είτε αδρανεί**. Το αποτέλεσμα δεν είναι μόνο η αποστασία – είναι η διάρρηξη της ελάχιστης εμπιστοσύνης στους θεσμούς και την πολιτική, και η μετάβαση σε μια **φάση ανοικτής αυταρχικής αναδιοργάνωσης** που θα ολοκληρωθεί με τη δικτατορία του 1967.

Τα Ιουλιανά δεν «γέννησαν» τη Χούντα επειδή ξέφυγαν οι διαδηλωτές ή επειδή «παρασύρθηκε το Κέντρο». Η Χούντα υπήρξε **η τελευταία απάντηση του συστήματος στο αδιέξοδό του**: μπροστά στην κοινωνική κινητοποίηση και την πολιτική αστάθεια, ο Παλάτι, ο Στρατός και οι ΗΠΑ επέλεξαν την καταστολή και τη στρατιωτική επιβολή, γιατί απέτυχαν **να "επιβάλουν τάξη" με ημιθεσμικά μέσα το 1965**.

Από αυτή την άποψη, **ο Ιούλης του '65 και ο Απρίλης του '67 είναι επεισόδια της ίδιας ιστορικής συνέχειας** – με τα Ιουλιανά να αποτελούν την τελευταία λαϊκή προσπάθεια να «αναπνεύσει η δημοκρατία», και τη Χούντα να έρχεται για να την αποπνίξει.

Όπως σωστά εντοπίζεται στη σύγχρονη μελέτη, τα Ιουλιανά του 65' αποτελούν τον πρώτο σταθμό ενός κοινωνικού και πολιτικού κινηματικού φαινομένου, μιας λαϊκής συμμαχίας στην Ελλάδα, που εμφανίζεται εκ νέου στο Πολυτεχνείο το 1973, διαρρηγνύοντας τις νομιμοποιητικές βάσεις της δικτατορίας, και πάλι στα πρώτα χρόνια της Μεταπολίτευσης, που η εισβολή των μαζών στο προσκήνιο, συχνά αδιαμεσολάβητα, και χωρίς πολιτική έκφραση, παρά την ενσωμάτωση στην πορεία της μεταπολίτευσης, θα οδηγήσει σε σημαντικές μεταβολές κοινωνικής, πολιτικής και πολιτειακής υφής. Αυτές τις διεκδικήσεις φέρνουν στο προσκήνιο τα Ιουλιανά, οι οποίες σε διαφορετικούς βαθμούς αποκρυσταλλώνονται τη μεταπολίτευση. Η ανατροπή του μετεμφυλιακού μπλοκ εξουσίας με το Παλάτι και το στρατό στο κέντρο του, η επιρροή του λαϊκού παράγοντα στα κέντρα λήψης αποφάσεων, την απόσπαση κοινωνικών κατακτήσεων, τον εκδημοκρατισμό της πολιτικής ζωής, αλλά και των κοινωνικών και οικογενειακών σχέσεων, οι κατακτήσεις στην εργασία, την πρόσβαση στην εκπαίδευση, η διεκδίκηση από τους εργαζόμενους μεγαλύτερου μεριδίου από τα προϊόντα της εργασίας τους, είναι στοιχεία που κερδίζονται μετά από δεκαετίες αγώνων, έστω και λειψά στη Μεταπολίτευση, αφήνοντας κατακτήσεις που επιχειρείται ακόμη να ανατραπούν. Το κοινωνικό μπλοκ το οποίο επέβαλλε αυτές τις κατακτήσεις έχει σε ένα βαθμό τις ρίζες του στην κοινωνική δυναμική που αναπτύχθηκε στα Ιουλιανά.

8.2 Αντιβία, λαϊκή πολιτικοποίηση και τα όρια της Αριστεράς

Μέσα στο ξέσπασμα της πολιτικής κρίσης του Ιουλίου 1965, το λαϊκό σώμα δεν μένει αδρανές. Αντιθέτως, οι μαζικές κινητοποιήσεις, οι καταλήψεις δρόμων, οι συγκρούσεις με τις δυνάμεις καταστολής και η διαρκής παρουσία νεολαίας, εργατών, μικροαστικών στρωμάτων και ανέργων στον δημόσιο χώρο συνιστούν **έκρηξη πολιτικοποίησης** που ξεπερνά τα όρια της θεσμικής πολιτικής.

Αυτές οι πρακτικές δεν αποτελούν μεμονωμένα επεισόδια, αλλά **μορφές συλλογικής αντιβίας** που διεκδικούν δημόσιο χώρο και πολιτικό λόγο, σε μια συνθήκη κατάρρευσης της θεσμικής εκπροσώπησης. Η βία των διαδηλώσεων **δεν είναι ξένη προς τη δημοκρατία** – αντίθετα, είναι δείκτης της έντασης της πολιτικοποίησης, όταν οι θεσμοί αδυνατούν να ανταποκριθούν στα κοινωνικά αιτήματα.

Η καταστολή αυτών των δράσεων – μαζική, στοχευμένη και βίαιη – **δεν υπερασπίζεται απλώς την «τάξη»**, αλλά προστατεύει τον κοινωνικό και πολιτικό συσχετισμό ισχύος που κατοχυρώνεται από το κράτος των εθνοκοφρόνων. Απέναντι σε αυτή την αυθόρμητη και δυναμική είσοδο των λαϊκών τάξεων στο πολιτικό προσκήνιο, η ΕΔΑ **παραμένει αμήχανη ή εχθρική**: αρνείται να αναγνωρίσει τη μαζική αντιβία ως πολιτικά νόμιμη, καταγγέλλει «προβοκάτορες» και επιμένει στη συνταγματική ευταξία.

Αυτή η στάση δεν αποτελεί απλώς πολιτικό λάθος. Φανερώνει **βαθιά στρατηγική ανεπάρκεια**: την αδυναμία της Αριστεράς να νοηματοδοτήσει τη λαϊκή πρωτοβουλία ως δύναμη ρήξης, να μεταφράσει τη δυσαρέσκεια σε πρόγραμμα εξουσίας και να αναγνωρίσει ότι, σε κρίσιμες ιστορικές στιγμές, η πολιτική μάχη διεξάγεται **και στο πεδίο της ανυπακοής**.

Το ερώτημα, όμως, παραμένει **επίκαιρο**:

Μπορεί να υπάρξει πολιτική ρήξη χωρίς μορφές λαϊκής ανυπακοής; Χωρίς διάρρηξη της «κανονικότητας»; Χωρίς ρήγμα στη νομιμότητα του συστήματος;

Τα Ιουλιανά μας δείχνουν καθαρά ότι όχι. Μας δείχνουν πως η λαϊκή αντιβία δεν είναι αντίπαλος της δημοκρατίας, αλλά αναγκαία συνθήκη της όταν η εξουσία είναι στεγανοποιημένη και η κοινωνία αποκλεισμένη. **Ότι δεν μπορεί να υπάρξει ριζοσπαστικό πρόγραμμα χωρίς αναμέτρηση με την καταστολή και χωρίς διάρρηξη των όρων κυριαρχίας.**

Η **συστηματική αποστασιοποίηση της Αριστεράς** από αυτή την πραγματικότητα – τότε και τώρα – αποκαλύπτει τα όρια του πολιτικού της ορίζοντα. Χωρίς αναγνώριση της πολιτικής σημασίας της μαζικής λαϊκής αντιβίας, **χωρίς στρατηγική για τη μετατροπή της σε δύναμη κοινωνικού μετασχηματισμού**, η Αριστερά δεν μπορεί να ηγηθεί καμίας ρήξης. Καταδικάζεται να διαχειρίζεται την ήττα της – σε μια ιστορία που γράφεται ερήμην της.

8.3 Τι λένε τα Ιουλιανά για το σήμερα

Η μελέτη των Ιουλιανών του 1965 δεν αποτελεί απλώς μια αναδρομή στο παρελθόν. Συνιστά **εργαλείο κατανόησης των κρίσεων του παρόντος**: κρίσεων εκπροσώπησης, κοινωνικής νομιμοποίησης αλλά και στρατηγικής απεύθυνσης της

Αριστεράς. Αν η ιστορία έχει νόημα για το παρόν, είναι γιατί προσφέρει **δοκιμασμένα ερωτήματα – και όχι έτοιμες απαντήσεις**.

Τα Ιουλιανά μάς υπενθυμίζουν πρώτα απ' όλα ότι η **κρίση νομιμοποίησης είναι μια διαρκώς παρούσα συνθήκη**, η οποία μπορεί να αναδειχθεί ξαφνικά από γεγονότα ανεξάρτητα από το λαϊκό παράγοντα. Το 1965, η πολιτική βούληση του εκλογικού σώματος ακυρώνεται από τον βασιλιά και τα υπερθεσμικά κέντρα. Η ύπαρξη εκλογών αποδεικνύεται ανεπαρκής συνθήκη για τον χαρακτηρισμό ενός καθεστώτος ως «δημοκρατικού». Το ίδιο φαινόμενο το βλέπουμε και σήμερα, όταν η συμμετοχή μειώνεται διαρκώς, όταν η πολιτική γίνεται διαχειριστική τεχνοκρατία, όταν η λαϊκή δυσανεμία **εκτοπίζεται έξω από το πολιτικό πεδίο**.

Δεύτερον, τα Ιουλιανά μας θυμίζουν ότι **τα δημοκρατικά δικαιώματα δεν είναι ποτέ μόνο θεσμικές μορφές**. Είναι **συσχετισμός δυνάμεων**. Κατακτώνται και υπερασπίζονται μέσα από τη δράση του λαού, ακόμα και αν υπάρχουν θετικά εκλογικά αποτελέσματα, ακόμα και εκλογικές νίκες. Όταν η κοινωνική πίεση απουσιάζει, επικρατεί η αυθαιρεσία· όταν η κοινωνική εκπροσώπηση δεν μεταφράζεται σε αναδιανομή της πολιτικής εξουσίας, **οι θεσμοί λειτουργούν ως προπέτασμα για την αναπαραγωγή της αστικής κυριαρχίας**.

Το τρίτο κρίσιμο δίδαγμα είναι ότι **η απουσία στρατηγικής έχει κόστος**. Η κοινωνική κινητοποίηση του '65, όσο μαζική κι αν υπήρξε, **δεν βρήκε πολιτική διέξοδο**. Η Αριστερά αδυνατεί να οργανώσει τη δυσανεμία, να της δώσει στρατηγικό βάθος, να μιλήσει για την εξουσία, θέτοντας πολιτειακό ζήτημα με δημοψήφισμα για την βασιλεία. Το αποτέλεσμα ήταν η απορρόφηση της ρήξης από τη βία του κράτους. Το ίδιο ερώτημα τίθεται και σήμερα: **Μπορεί να υπάρξει μετασχηματισμός χωρίς στρατηγική που να αφορά την πορεία της χώρας**; Κι αν σήμερα φαίνεται μακριά το ερώτημα της εξουσίας, είναι εμφανές ότι κάθε πλευρά άσκησης προγραμματικής αντιπολίτευσης, έρχεται αντιμέτωπη με δομικές πλευρές άσκησης κυριαρχίας του σημερινού καθεστώτος. Η επιβολή ενός συντριπτικού συσχετισμού σε βάρος των λαϊκών τάξεων και η διαμόρφωση ενός πλέγματος μηχανισμών που τον διασφαλίζουν, μετατρέπουν διεκδικήσεις που πριν χρόνια θα φάνταζαν «ρεφορμιστικές», σε **κόμβους σύγκρουσης με την παρούσα διάρθρωση της αστικής πολιτικής εξουσίας**: ποιος μπορεί να φανταστεί την κρατικοποίηση και την ενοποίηση του ΟΣΕ χωρίς ριζική μεταβολή των συσχετισμών και χωρίς ρήξη, ή την ανασυγκρότηση του ΕΣΥ, ή την κατάργηση του Χρηματιστηρίου Ενέργειας κλπ.;

Τέλος, τα Ιουλιανά μάς θυμίζουν ότι η ίδια η **ιστορική μνήμη είναι πεδίο σύγκρουσης**. Ο τρόπος που θυμόμαστε (ή αποσιωπούμε) τις στιγμές λαϊκής αντιπαράθεσης καθορίζει το πλαίσιο μέσα στο οποίο νοηματοδοτούμε το παρόν. Η ανάδειξη των Ιουλιανών ως **λαϊκής εξέγερσης και όχι ως "εκτροπής" ή "θεσμικού επεισοδίου"** είναι πολιτική πράξη: πράξη αντιηγεμονική, πράξη ανάκτησης της ιστορικής αυτογνωσίας.

Σήμερα, περισσότερο από ποτέ, η μνήμη της λαϊκής δράσης χρειάζεται να επανεμφανιστεί στο οπλοστάσιο του κοινωνικού κινήματος.

9. Επίλογος

Αν ένα πράγμα μας δείχνουν τα Ιουλιανά είναι πως **ο λαός δεν είναι παθητικός θεατής της Ιστορίας**. Μπορεί να βρεθεί στο προσκήνιο, να αντισταθεί, να διεκδικήσει, να συγκρουστεί, ακόμη και όταν όλα μοιάζουν κλειδωμένα. Όπως τότε, έτσι και σήμερα, οι πραγματικές ρωγμές δεν ανοίγουν από τα πάνω, αλλά **εκβιάζονται από τα κάτω**.

Η μνήμη των Ιουλιανών δεν είναι υπόθεση επετειακή. Είναι **πολιτικό εργαλείο και στρατηγικό εφόδιο**, για να κατανοήσουμε όχι μόνο πώς φτάσαμε ως εδώ, αλλά – κυρίως – πώς μπορούμε να σκεφτούμε το μέλλον **ως πεδίο συλλογικής ρήξης, λαϊκής συμμετοχής και δικαιοσύνης**.